" महाराष्ट्र खाजगी शिकवणी केंद्र (नोंदणी व विनियमन) अधिनियम, २०२६"

च्या अनुषंगाने सूचना व हरकती मागविणेबाबत.

१) सदर प्रारुप अधिनियमाचा इंग्रजी व मराठी मसुदा यासोबत जोडला आहे.

२) सदर प्रारुप अधिनियमाबाबत आपल्या सूचना व हरकती आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, मध्यवर्ती इमारत, डॉ.ॲनी बेझंट रोड, पुणे-४११ ००१ (Email Id- educom-mah@mah.gov.in) यांचेकडे किंवा शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, डॉ.ॲनी बेझंट रोड, पुणे- ४११ ००१ (Email Id- doesecondary1@gmail.com) यांच्याकडे लेखी स्वरुपात सादर करावयात.

३) सदर प्रारुप अधिनियम अंतिम करण्यापूर्वी, केवळ आयुक्त (शिक्षण), महाराष्ट्र राज्य, मध्यवर्ती इमारत, डॉ.ॲनी बेझंट रोड, पुणे-४११ ००१ यांचेकडे किंवा शिक्षण संचालक (माध्यमिक व उच्च माध्यमिक), महाराष्ट्र राज्य, डॉ.ॲनी बेझंट रोड, पुणे- ४११ ००१ कार्यालयाकडे दिनांक ४ सप्टेंबर, २०२६ रोजी सायंकाळी ०६.०० वाजेपर्यंत लेखी स्वरुपात प्राप्त होणाऱ्या सूचना व हरकतींचाच विचार करण्यात येईल.

Maharashtra Private Coaching Centers (Registration and Regulation) Act, 2026

School Education and Sports Department
Mantralaya, Mumbai

Statement of Objects and Reasons:

An act to provide framework for registration and regulation of private coaching classes; especially in the relation to the education imparted, mental wellbeing of the students and facilities provided to them; and to make provisions for effective redressal of grievances and issues incidental thereto.

Maharashtra Private Coaching Centers
(Registration and Regulation) Act, 2026

CONTENTS

PREAMBLE.
SECTIONS.

CHAPTER I

PRELIMINARY

1. Short title, extent, application and commencement.
2. Definitions.

CHAPTER II

REGISTRATION OF PRIVATE COACHING CENTRES

3. Registration and Renewal of Registration
4. Terms & Conditions of Registration

CHAPTER III

REGULATION OF PRIVATE COACHING CENTRES

5. Regulation of Fees
6. Physical Infrastructure and safety standards
7. Student Welfare, Code of Conduct and Counselling System
8. Maintenance of Records
9. Change of Location and Branch Management

CHAPTER IV

STUDENTS PROTECTION AND GRIEVANCE REDRESSAL

10. Grievance Redressal Mechanism

CHAPTER V

INSPECTION, SEARCH, SEIZURE INQUIRY AND APPEALS

11. Powers of Entry, Inspection, Search, Seizure, and Investigation
12. Inquiry Proceedings & Appeals
13. Powers of Inquiry officers and appellate authority

CHAPTER VI

OFFENCES, PENALTIES AND ENFORCEMENT

14. Classification of Violations, Punishment and Regulatory actions

CHAPTER VI

MISCELLANEOUS

15. Protection of Action Taken In Good Faith
16. Power to Make Rules
17. Power to Issue Guidelines
18. Power to Remove Difficulties Recommendation

Section 1. Short title extent and commencement

1. This act may be called as "Maharashtra Private Coaching Centers (Registration and Regulation) Act, 2026."
2. It shall extend to the whole of the State of Maharashtra.
3. It shall come into force on such date as the Government may, by notification in the Official Gazette, appoint.

Section 2 - Definitions –

In this Act, unless the context otherwise requires;

1. "Advertisement" shall have the same meaning as defined under section 2(1) of the Consumer Protection Act, 2019 (35 of 2019)
2. "Appellate Authority" means an officer or authority declared by the government by notification in official gazette, to carry out any function as provided under this Act.
3. "Branch" means more than one outlet or place of teaching of a coaching center owned by same person or institution.
4. "Coaching" means tuition, academic support, instructions or guidance or any other activity of a similar nature conducted for monetary consideration, in any branch of learning, imparted to more than 25 students; but does not include support, instructions or guidance for counselling, sports, dance, theatre, painting, yoga and such other non-academic creative activities;
5. "Coaching Center" includes a center established, run, or administered by any person or body of persons or institute or a company; other than government approved schools or educational institutions; to provide coaching to more than

25 students for any study, program or competitive examinations or academic support to students.

6. “Commissioner of Education” means an officer appointed by the government as Commissioner of Education, Maharashtra State.

7. “Digital Class or Virtual Class” means a class where teaching is conducted online through digital media.

8. “Director” means an officer appointed by the government as Director of Education, Maharashtra State.

9. “Government” means State Government of Maharashtra.

10. “Inquiry Officer” means an Inquiry Officer appointed by the government by notification in official gazette, to carry out any of the functions under this Act.

11. “**Integration” means any agreement or arrangement or understanding or practice or mechanism; whether formal or informal; direct or indirect; that establishes operational, administrative, academic, financial or managerial connection between a recognized school and a coaching center.**

12. “Misleading Advertisement” shall have the same meaning as defined under section 2(28) of the Consumer Protection Act, 2019 (35 of 2019)

13. “Person” means a person or a group of persons and includes any society or trust or company or proprietorship firm or partnership firm duly approved as per the law.

14. “Registration” means registration of private coaching center as provided under this act and rules framed thereunder by following all the due processes mentioned in this act.

15. “Registered Center” includes a society registered for charitable purposes under the provisions of the Societies Registration Act, 1860, or a public trust registered for charitable purposes under the provisions of the Indian Trust Act,

1882 or Bombay Public Trusts Act, 1950, or registered by any other statutory body registered for charitable purposes in India. It shall also include a company established under the Companies Act.

16."Registration fee" means the sum of money paid to the government for registration and renewal of registration as provided under this act.

17."Rule" means the rule prescribed by the government for carrying out various activities under this Act.

18."School" means Pre-Primary or Primary or Secondary or Higher Secondary school or Junior College affiliated to any board and approved or recognized by the government and concerned board where education is being imparted in regular manner.

19. "School Education" means and includes regular education from pre-primary to standard 12th.

20."Tuition Fees" means sum of money paid to the private coaching center by the student or their parents or guardian and includes all sums of money, under whatever head, charged by the coaching center for admission to any course offered by such coaching center.

21."Tutor or Teacher" means a person who teaches or guides or trains students in any coaching center and includes teaching specialized subject or course.

Section 3: Registration and Process of Registration

1. It shall be mandatory for all private coaching centers to register and or renew the registration certificate within period prescribed under this Act. No coaching center shall continue to function without registration or renewal of registration after the date prescribed by the government.

2. It shall be mandatory for the private coaching centers working or functioning prior to the commencement of this Act to complete registration within a period of six months_from the date of coming into force of this Act.
3. In case of coaching center having multiple branches, each such branch shall be treated as separate coaching center and it shall be mandatory to submit separate application for registration or renewal of registration; as the case may be; of each branch.
4. The period of registration of the private coaching centers under this Act shall be three years. It shall be mandatory to undertake the process of renewal of registration at least three months prior to the date of expiry of registration certificate.
5. It shall be mandatory for private coaching centers to submit the documents prescribed by the government from time to time and registration fee as prescribed by the government for registration and renewal of registration certificate as per the provisions of this Act.
6. State Government shall develop online portal for the registration and renewal of registration and it shall be mandatory to submit applications only through this online portal for registration and renewal of registration.

Section 4: Terms and Conditions of Registration

1. No coaching center shall;
    1. engage tutor having qualifications less than graduation.
    2. make misleading promises or guarantee of rank or good marks to parents or students for enrolling them in the coaching center.
    3. publish or cause to be published or take part in the publication of any misleading advertisement relating to-any claim, directly or

indirectly, of quality of coaching or the facilities offered therein or the result procured by such coaching center or the student or students who attended such class.

4. enroll students below Thirteen years of age.
5. appoint or hire the service of any teacher or person against whom any cognizable offence has been registered under Indian Penal Code or Bhartiya Nyay Sahita.
6. be registered or continue to operate unless it has adopted a counselling system as per the requirements of this Act or rules made thereunder.

2. It shall be mandatory for coaching center to provide and publish information relating to it on their official website and keep the information updated from time to time. The information shall include following;

a) educational qualifications and experience of the tutors appointed.

b) various courses offered by the private coaching centers

c) the duration, requirement of coaching hours and fees prescribed for each of the courses offered by the private coaching centers

d) physical facilities and amenities provided in the coaching centers and in the classrooms and their standards

e) procedure for reimbursement of fees for each course, permissible refund amount and details of policy in relation to refund of fees for any student who wishes to discontinue the course at any stage during its continuance.

f) permissible admission or accommodation strength for each of the courses offered.

g) any other information as may be notified by the government from time to time.

3. It shall be mandatory for private coaching centers to secure, renew or update all permissions prescribed by various authorities or local self-government institutions under various Acts and Regulations prevailing at the time of registration or renewal of registration or at any other time as prescribed by the appropriate authority.

4. No private coaching center shall discriminate against any tutor or non-teaching personnel or student enrolled in the coaching center on the ground of religion race caste, sex, place of birth, or physical disability. It shall be mandatory for all private coaching centers to provide equal opportunities of education to Divyang students.

5. It shall not be permissible for any private coaching center to operate in the premises of any school or college duly approved or recognized by the government.

6. It shall not be permissible to appoint or hire the service of any person or tutor or teacher in private coaching center who has been appointed and working as a teacher in any approved or recognized school or junior college.
7. No Coaching center shall enter into, maintain or participate in any form of integration with a recognized school.

<u>Section- 5 Fee</u>

1. Its shall be mandatory to provide receipt immediately, on payment or part payment of fees, in appropriate format; as prescribed by the appropriate government from time to time, for the various courses offered by the private coaching centers.
2. The fees prescribed for any course offered by private coaching center shall include prospectus, notes, study material, internal examinations and such

other related items. It shall not be permissible for private coaching center to charge any amount, under any head apart from the fees declared for a particular course. The fees offered or declared for a particular course shall not be enhanced during the continuation of the course.

3. If the students have paid the course fee in full and is leaving the course in the middle of the course period, student shall be refunded from out of the fees deposited earlier for the remaining period, on pro-rata basis, within ten days. If the student is staying in the hostel of the coaching center, then the hostel fees and mess fee etc. shall also be refunded in the same manner.

Section- 6 Physical Infrastructure

1. It shall be mandatory for all private coaching centers to provide physical infrastructure or facilities or amenities of proper standards, as prescribed by the government vide notification in official gazette from time to time.
2. Private coaching centers established and working or functioning on the date of commencement of this Act, shall create or upgrade physical infrastructure or facilities or amenities; as prescribed under the provisions of this act and rules; within a period of six months from the date of commencement of this Act and complete the process of registration as prescribed under this Act.
3. No private coaching center shall be permitted to operate in any basement area.
4. It shall be mandatory for the private coaching centers to provide appropriate parking facilities for students and staff enrolled by it.
5. Within the coaching center, a minimum one square meter area shall be available for every student for class / batch.
6. The coaching center building shall adhere to fire safety codes, building safety codes and other standards and shall obtain a Fire and Building Safety Certificate from the appropriate authorities and keep them updated.

7. For the assistance of the students, coaching center shall have first aid kit and primary medical assistance facility. List of referral services like hospitals, doctors for emergency services, police helpline details, fire service helpline, women helpline etc. shall be displayed and the students shall be informed about them.
8. The coaching center building shall be well ventilated, and sufficient lighting arrangements shall be made in each classroom of the building.
9. Safe and potable drinking water shall be available for all students and staffs of the Center.
10. The coaching center shall be suitably fitted with CCTV cameras to provide visibility to all areas and security shall be well maintained at all times. CCTV footage of at least one month shall be maintained at all time.
11. A complaint box or register may be placed at the coaching center for the students to raise a complaint. Coaching center shall have detailed procedure for redressal of complaints / grievances of students and parents. The procedure should also have provision for submission of complaint or grievance by email.
12. Provision of separate toilets for boys and girls shall be made within the coaching center building premises. The toilets shall be kept clean and hygienic. The toilets shall be CWSN friendly.

Section-7. Code of Conduct for coaching centers counselling system.

The directions mentioned in this section shall be clearly mentioned in the prospectus and admission letter issued by the coaching center.

1. The curriculum/class timetable shall be suitably designed to allow the students to relax and recuperate and thus, not build additional pressure on them.
2. Coaching center shall ensure weekly off for students as well as tutors.

3. There shall be no assessment-test or examination on the day after weekly off.
4. During the important and popular festivals in the respective region, coaching center shall customize leave in such a manner that the students are able to connect with their family and get emotional boosting.
5. Coaching centers shall conduct coaching classes in a way that it is not excessive for a student and it should not be more than five hours in a day and the coaching hours should neither be too early in the morning nor too late in the evening.
6. Coaching centers shall organize classes for co-curricular activities for holistic development and enhancing cognitive abilities of students. The coaching centers, while teaching core subjects, should also organize counselling sessions for tutor, employee and all students on development of life skills, fitness, wellness, emotional bonding & mental wellbeing, age-appropriate challenges, motivation, collaboration and teamwork, environmental awareness, sanitation, hygiene and damaging effects of alcohol, tobacco, drugs etc.
7. The number of students to be enrolled in each class/ batch shall be clearly defined in the prospectus and published on website. In no case such enrolment shall be increased in class/batch during the course.
8. The students shall be well apprised about the difficulty of examinations, syllabus, level of intensity of preparation and efforts required from the student before enrolling.
9. Apart from options for admission in engineering and medical institutes, information about other career options may be provided to the students, so that they do not get stressed about their future and can choose a new option of alternative careers.

10. An aptitude test to assess the capability of the student shall be conducted. Based on the capability and interest of student, the coaching center may convey the realistic expectation of student's capability to parents and suggest the way forward.
11. The students and parents shall be made aware that admission in the coaching center is no way guarantee of success for admission in institutions like medical, engineering, management, law etc. or in the competitive examinations.
12. Coaching center shall create awareness amongst students and parents regarding the pedagogy, the timeline of the course and the facilities available in the coaching center. They may be counselled about negative impacts of unnecessary mental pressure and burden of expectation on their children.
13. Coaching center shall not make public the result of assessment test conducted by it. Keeping the assessment test confidential, it should be used for systematic improvement of performance of students and the student whose education performance is deteriorating, should be provided counselling as per the provisions of this Act.
14. Due to high competition and academic pressure on students, coaching centers should take steps for mental wellbeing of the students and may conduct classes without putting undue pressure on its students. Coaching centers shall establish the mechanism for immediate intervention to provide targeted and sustained assistance to students in distress and stressful situation.
15. Coaching center shall take steps to ensure that a counseling system is developed by the coaching center and is easily available for the students and parents. Information about the names of psychologists, counselors, and

the time they render services may be given to all students and parents. Trained counsellors could be appointed or hired by the coaching center to facilitate effective guidance and counselling for students and parents.

16. The importance of positive parenting should also be stressed upon in the interaction session organized for parents by the center in the context of student's mental health, resilience and responsible self-care.
17. The coaching center building, and the surrounding premises shall be divyang-friendly and in compliance with the provisions of the Rights of Persons with Disabilities Act, 2016.
18. Tutors shall be sensitized regarding learning disabilities and make students with learning disabilities feel comfortable.
19. Batch segregation on academic performance ground shall not be done, as it leads to excessive pressure on the students affecting their mental health. Batches should be formed in the order of entry / admission of students and the batch shall not be changed till completion of the course.

Section-8 – Maintenance of records

1. Every private coaching center shall maintain detailed information about the students enrolled in each of course offered by them, their educational progress, their aptitude and record of learning abilities in the format prescribed by the government from time to time such record shall be maintained in digital format from the date of commencement of this act. Private coaching center shall maintain such record for at least past ten years from the date of commencement of this Act.

Section-9 – Provisions regarding shifting of the place of business of coaching center

1. It shall be permissible for private coaching centers to shift to a new location for the conduct of business during the continuance of registration period provided that it shall be the duty of the private coaching center's management to update the information on government registration portal and secure revised registration certificate within one week from the date of shifting of location.

Section-10. Grievance Redressal mechanism

1. Private coaching centers shall formulate detailed grievance redressal mechanism within one month from the date of commencement of this act and shall publish it suitably on their website as well as notice board prominently displayed in their place of business.
2. The grievance redressal mechanism shall have details, guidelines and provisions regarding the manner of raising complaints or grievances, the officer or authority responsible for grievance redressal, standard operating procedure for redressal of these grievances by the appointed grievance redressal authority, including the time period for grievance redressal. The policy shall also have detailed provisions regarding subsequent powers or avenues available to the person raising grievance in situation where the grievance redressal authority appointed by the coaching center is unable to address the issues or resolve the complaint or grievance within the prescribed time limit.
3. Notwithstanding anything mentioned in sub-section 2 above, if the grievance or the complaint is in relation to any act coming within the provisions of The Protection Of Children From Sexual Offences Act, 2012 and The Sexual Harassment Of Women At Workplace (Prevention, Prohibition And

Redressal) Act, 2013 and such other act or omission by any of the tutor or non-teaching staff or any person representing private coaching center, appropriate action shall be initiated within twenty-four hours from the occurrence of such incident. In such cases, it shall be the duty of private coaching center's management and every person working under such management to provide all information including CCTV footage to the government immediately.

4. If the management or any officer or tutor or any person working under the management of private coaching center feels that any act or omission in relation to any of the provision of Bhartiya Nyaya Sanhita has been or is being committed within the premises of private coaching center, the same shall be reported immediately to the local police station.

Section-11. Right of entry and investigation

1. It shall be lawful for the Inquiry officer or the appellate authority, as the case may be, on receipt of any complaint or suo moto, to inquire into any act or omission by the private coaching center in relation to compliance of any of the provisions of this act or non-compliance or violations of any directives issued by them in relation to any Inquiry or appeal as per section 12. The Inquiry officer or appellate authority shall have powers to confer any of the punishment or fine as provided in section 14.
2. It shall be lawful for the Inquiry officer or the appellate authority or any officer appointed by the Commissioner of Education, Maharashtra State, to direct the management of private coaching center to submit written explanation within such reasonable period as may be prescribed by the government in his regard. It shall also be lawful to call any record, books of accounts, electronic or digital records, or CCTV footage in relation to such inquiry. It shall mandatory

for private coaching center to provide documents for such inquiry and shall assist the Inquiry officer in conducting inquiry.

3. It shall be lawful for the Inquiry officer or appellate authority or any officer appointed by the Inquiry officer or the appellate authority, as the case may be, or any officer appointed by the Commissioner of Education, Maharashtra State, to enter the premises of private coaching center for any inquiry under sub-section 1 or 2. The manner of such investigation shall be as prescribed by the government from time to time. However prior written notice, explaining the cause of action and the date of Inquiry shall be communicated to the private coaching center at least three working days prior to such inquiry.
4. Notwithstanding anything contained in sub-sections 1, 2 and 3 above, it shall be lawful for the Inquiry officer or appellate authority or any officer appointed by the Inquiry officer or the appellate authority, as case may be, or the officer appointed by Commissioner of Education, Maharashtra State, to enter the premises of any private coaching center, if they have received any complaint or they have sufficient reasons to believe that physical inquiry needs to be conducted in public interest within the premises of private coaching center.
5. It shall be lawful for the Inquiry officer or appellate authority or any officer appointed by the Inquiry officer or the appellate authority, as the case may be, or any officer appointed by the Commissioner of Education, Maharashtra State, to search the premises of any coaching center; while conducting physical inquiry as per subsection 3 or 4 of this section; if he has reasons to believe that any documents, records, either physical or electronic is being concealed by the concerned coaching center.
6. It shall be lawful for the Inquiry officer or appellate authority or any officer appointed by the Inquiry officer or the appellate authority, as the case may be, or any officer appointed by the Commissioner of Education, Maharashtra

State, to seize or to take into custody any document, register, computer, electronic device, CCTV recording, storage device or any other material which may be necessary for the purposes of inquiry or as a proof of violation of any provision of this Act or non-compliance or violation of any of the directives issued by them in relation to any inquiry or appeal and shall prepare a seizure memorandum and furnish a copy thereof to the person from whose custody such articles are seized, in the manner as may be prescribed by the government.

Section-12.Inquiry and Appeal.

1. In response to any initial investigation conducted as per the provisions of section 11, it shall be lawful for the Inquiry officer to conduct inquiry in the manner as may be prescribed by the government from time to time. The Inquiry officer shall issue speaking order after hearing all the concerned parties and inspection of the evidence brought before it.
2. The private coaching center aggrieved by such order issued by the Inquiry officer or any officer appointed by the Commissioner of Education, may, within a period of thirty days from the receipt of such order, shall file appeal against the order to the appellate authority appointed by the government.
3. The appellate authority on receipt of appeal, shall call all the concerned parties to represent themselves. It shall be lawful for the Appellate Authority to conduct appeal in the manner as may be prescribed by the Government. The Appellate Authority shall issue speaking order after hearing all the parties concerned.
4. It shall be lawful for the Inquiry officer or appellate authority to issue interim orders; considering the seriousness of the violations and safety and security

of the students; directing closure of the coaching center within such period as it deems fit. In case of non-compliance of such directions of closure, the Inquiry officer or the appellate authority, as the case may be, direct by written order, any officer to seal the premises till the further orders.

<u>Section-13. Powers of Inquiry Officer</u>

1. The Inquiry Officer and the Appellate Authority, while conducting any inquiry, hearing any appeal, or deciding any matter under this Act, shall have the same powers as are vested in a Civil Court while trying a suit under the Code of Civil Procedure, 1908 (5 of 1908), in respect of the following matters, namely :—
    a. summoning and enforcing the attendance of any person and compelling such person to give oral or written evidence on oath and to produce documents, records or other material objects;
    b. requiring the discovery, production and inspection of documents, records or electronic records;
    c. receiving evidence on affidavit;
    d. requisitioning any public record or copies thereof from any Court, Government Department, Local Authority or any other office;
    e. issuing summons for examination of witnesses or documents;
    f. conducting inspection of any premises, records or documents connected with the INQUIRY;
    g. such other matters as may be prescribed by the Government.
2. Every inquiry and appeal under this Act shall be deemed to be a judicial proceeding for the purposes of the Bhartiya Nyaya Sanhita, 2023, and the Inquiry Officer or any officer appointed by the Commissioner of Education

and the Appellate Authority shall exercise the powers specified under sub-section (4) for the purposes of discharging their functions under this Act.

Section-14. Punishment

1. It shall be lawful for the government to prescribe punishment against any private coaching center for violation of any of the provisions of this act or rules made thereunder.
2. The punishment may include fine or closure or cancellation of registration or both.
3. If it is proved that any school has been actively involved in any violation or continuation of violation of any of the provisions of this Act or Rules made thereunder, then it shall also be lawful to take action against the school; including derecognition of school. In such cases, the Inquiry officer or appellate authority, after giving reasonable opportunity to such school, may recommend the state government for derecognizing such school.
4. For the purpose of this section, major violations involve violations of provisions any Section 3(1), Section 3(5), 4(1)(4), Section 4(1)(5), Section 4(1)(2), Section 4(1)(3), Section 6(3), Section 6(6), Section 6(7), Section 11(2), Section 5, section 10, Section 4 (3), Section 4 (5), Section 4 (6) and Violations of more than one provisions of this act.
5. Violations of any other provisions of this act; except those mentioned in sub-section 4; shall be minor violations.
6. It shall be lawful for the Inquiry officer or the appellate Authority to issue orders imposing fines from Rs. 1 Lacs to 5 Lacs, for any minor violations.

7. In case of repeated violations coming under minor category, it shall be lawful for the Inquiry Officer or the Appellate Authority to issue orders imposing fine up to 10 Lacs.
8. It shall be lawful for the Inquiry Officer or the Appellate Authority to issue orders imposing a fine from Rs. 10 lacs to 50 lacs in cases of major violations.
9. It shall be also permissible for the Inquiry Officer or the Appellate Authority to issue orders for temporary suspension of license or permanent cancellation of registration or closure or recommendation to the State Government to derecognize any school.

Section-15 Protection for actions in relation to any act

1. No suit, prosecution or other legal proceedings shall lie against the Inquiry officer or the appellate authority or any officer appointed by the Inquiry officer or the appellate authority or the Commissioner of Education to carry out any of the functions under this act or anything done or intending to be done in good faith in pursuing the provisions of this Act.

Section-16 Power to make rules

1. The state Government shall make rules for carrying out of the purposes of this Act.
2. Every rule made by the government shall be laid, as soon as may be after they are made before the state legislature while it is in session.
3. The state Government shall have right to amend any of the section or sections of this act subject to approval by the state legislature.

Section – 17 Power to issue guidelines

1. The State Government may, from time to time, issue necessary guidelines for carrying out the purposes of this Act.

Section - 18 Power to remove difficulties.

1. If any difficulty arises in giving effect to the provisions of this Act, the State Government may, by notification in the Official Gazette, make such provisions, not inconsistent with any of the provisions of this Act, as it deems necessary or expedient for removing the difficulty:

   Provided that no order under this section shall be made after expiry of three years from the date of the commencement of this Act.
2. Every notification issued under this section shall, as soon as may be after it is issued, be laid before the House of State Legislature.

****

महाराष्ट्र खाजगी शिकवणी केंद्र
(नोंदणी व विनियमन) अधिनियम, २०२६

शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग मंत्रालय, मुंबई

अधिनियमाचा मसुदा

<u>कलम १ - संक्षिप्त नाव, विस्तार व प्रारंभ</u>

१. हा अधिनियम “महाराष्ट्र खाजगी शिकवणी केंद्र (नोंदणी व विनियमन) अधिनियम, २०२६” म्हणून ओळखला जाईल.
२. हा अधिनियम संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यास लागू राहील.
३. हा अधिनियम शासनाने, राजपत्रातील अधिसूचनेद्वारे, निश्चित केलेल्या तारखेपासून अंमलात येईल.

<u>कलम २ § व्याख्या</u>

या अधिनियमात, संदर्भानुसार अन्यथा अपेक्षित नसेल तर,¬

१. **"जाहिरात"** याचा अर्थ ग्राहक संरक्षण अधिनियम, २०१९ (२०१९ चा ३५) च्या कलम २ (१) अन्वये परिभाषित केल्याप्रमाणे असेल.
२. **"अपीलीय प्राधिकारी"** म्हणजे, या अधिनियमाखालील कार्ये पार पाडण्यासाठी शासनाने राजपत्रात अधिसूचनेद्वारे घोषित केलेला अधिकारी किंवा प्राधिकारी.
३. **"शाखा"** म्हणजे, त्याच व्यक्तीच्या किंवा संस्थेच्या मालकीची किंवा व्यवस्थापनाखाली असलेल्या शिकवणी केंद्राच्या एकापेक्षा अधिक अध्यापन केंद्रांपैकी प्रत्येक अध्यापन केंद्र.
४. **"शिकवणी"** म्हणजे, कोणत्याही ज्ञानशाखेत पंचवीसपेक्षा अधिक विद्यार्थ्यांना आर्थिक मोबदल्याच्या बदल्यात देण्यात येणारे शिकवणी, शैक्षणिक सहाय्य, अध्यापन, मार्गदर्शन किंवा तत्सम स्वरूपाची कोणतीही सेवा; परंतु समुपदेशन, क्रीडा, नृत्य, नाट्य, चित्रकला, योग तसेच शासनाने वेळोवेळी अधिसूचित केलेल्या इतर अशैक्षणिक सर्जनशील उपक्रमांसाठी दिले जाणारे मार्गदर्शन किंवा प्रशिक्षण याचा त्यामध्ये समावेश होणार नाही.
५. **"शिकवणी केंद्र"** म्हणजे, शासनमान्य शाळा किंवा शैक्षणिक संस्था यांव्यतिरिक्त, कोणत्याही व्यक्तीने, व्यक्तींच्या समूहाने, संस्थेने, कंपनीने, संस्थापनाने, विश्वस्त संस्थेने किंवा इतर कोणत्याही विधिमान्य संस्थेने स्थापन केलेले, चालविलेले किंवा प्रशासित केलेले असे केंद्र, जे पंचवीसपेक्षा अधिक विद्यार्थ्यांना कोणत्याही अभ्यासक्रमासाठी, शैक्षणिक सहाय्यासाठी किंवा स्पर्धा परीक्षांच्या तयारीसाठी प्रशिक्षण प्रदान करते.
६. **"शिक्षण आयुक्त"** म्हणजे, महाराष्ट्र राज्याचा शिक्षण आयुक्त म्हणून शासनाने नियुक्त केलेला अधिकारी.
७. **"डिजिटल वर्ग" किंवा "आभासी वर्ग"** म्हणजे, डिजिटल अथवा इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांद्वारे ऑनलाईन पद्धतीने अध्यापन करण्यात येणारा वर्ग.
८. **"संचालक"** म्हणजे, महाराष्ट्र राज्याचा शिक्षण संचालक म्हणून शासनाने नियुक्त केलेला अधिकारी.
९. **"शासन"** म्हणजे महाराष्ट्र शासन.

१०."**चौकशी अधिकारी**" म्हणजे, या अधिनियमाखालील कार्ये पार पाडण्यासाठी शासनाने राजपत्रात अधिसूचनेद्वारे नियुक्त केलेला अधिकारी.

११."**एकात्मीकरण**" म्हणजे, मान्यताप्राप्त शाळा आणि प्रशिक्षण केंद्र यांच्यामध्ये कार्यकारी, प्रशासकीय, शैक्षणिक, आर्थिक किंवा व्यवस्थापकीय संबंध प्रस्थापित करणारा कोणताही करार, व्यवस्था, सामंजस्य, प्रथा, यंत्रणा किंवा तत्सम स्वरूपाची कोणतीही बाब, मग ती औपचारिक किंवा अनौपचारिक, प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष स्वरूपाची असो.

१२."**दिशाभूल करणारी जाहिरात**" याचा अर्थ ग्राहक संरक्षण अधिनियम, २०१९ (२०१९ चा ३५) च्या कलम २ (२८) अन्वये परिभाषित केल्याप्रमाणे असेल.

१३."**व्यक्ती**" म्हणजे, एखादी व्यक्ती किंवा व्यक्तींचा समूह असून त्यामध्ये सोसायटी, विश्वस्त संस्था, कंपनी, मालकी हक्काची संस्था (Proprietorship), भागीदारी संस्था, मर्यादित दायित्व भागीदारी (LLP) किंवा प्रचलित कायद्यानुसार विधिमान्य असलेली इतर कोणतीही संस्था यांचा समावेश होईल.

१४."**नोंदणी**" म्हणजे, या अधिनियमातील आणि त्याअंतर्गत करण्यात आलेल्या नियमांतील तरतुदींनुसार शिकवणी केंद्राची करण्यात आलेली नोंदणी.

१५."**नोंदणीकृत केंद्र**" म्हणजे, या अधिनियमाखाली नोंदणीकृत असलेले शिकवणी केंद्र आणि त्यामध्ये सोसायटी नोंदणी अधिनियम, १८६०, मुंबई सार्वजनिक विश्वस्त व्यवस्था अधिनियम, १९५० किंवा तत्सम कोणत्याही प्रचलित कायद्याखाली नोंदणीकृत सार्वजनिक विश्वस्त संस्था तसेच कंपनी अधिनियम, २०१३ अंतर्गत निगमित कंपनी यांचा, या अधिनियमाखाली नोंदणी झालेली असल्यास, समावेश होईल.

१६."**नोंदणी शुल्क**" म्हणजे, या अधिनियमाखाली नोंदणी किंवा नोंदणीचे नूतनीकरण करण्यासाठी शासनास अदा करावयाची विहित फी.

१७."**नियम**" म्हणजे, या अधिनियमाच्या उद्देशांची पूर्तता करण्यासाठी शासनाने केलेले नियम.

१८. "**शाळा**" म्हणजे, पूर्व-प्राथमिक, प्राथमिक, माध्यमिक किंवा उच्च माध्यमिक शाळा अथवा कनिष्ठ महाविद्यालय, जे संबंधित शिक्षण मंडळाशी संलग्न असून शासनाने किंवा सक्षम प्राधिकरणाने मान्यता दिलेली आहे आणि जेथे नियमित शिक्षण दिले जाते.

१९."**शालेय शिक्षण**" म्हणजे, पूर्व-प्राथमिक स्तरापासून इयत्ता बारावीपर्यंतचे नियमित शिक्षण.

२०."**शिकवणी शुल्क**" म्हणजे, प्रशिक्षण केंद्रामार्फत उपलब्ध करून दिलेल्या कोणत्याही अभ्यासक्रमासाठी प्रवेश घेण्यासाठी किंवा तो पूर्ण करण्यासाठी विद्यार्थी किंवा त्याचे पालक अथवा पालक प्रतिनिधी यांनी शिकवणी केंद्रास कोणत्याही शीर्षकाखाली अदा केलेली सर्व प्रकारची रक्कम.

२१."**शिक्षक**" **किंवा** "**प्रशिक्षक**" म्हणजे, शिकवणी केंद्रामध्ये विद्यार्थ्यांना अध्यापन, प्रशिक्षण, मार्गदर्शन किंवा विशेष विषय अथवा अभ्यासक्रमाचे अध्यापन करणारी कोणतीही व्यक्ती.

कलम ३ - नोंदणी व नोंदणी प्रक्रिया

१. सर्व खाजगी शिकवणी केंद्रांसाठी या अधिनियमानुसार नोंदणी करणे आणि/किंवा नोंदणीचे नूतनीकरण करणे बंधनकारक असेल. शासनाने निश्चित केलेल्या तारखेनंतर नोंदणी किंवा नूतनीकरणाशिवाय कोणताही शिकवणी वर्ग कार्यरत राहू शकणार नाही.
२. या अधिनियमाच्या प्रारंभापूर्वी कार्यरत असलेल्या खाजगी शिकवणी केंद्रांनी, अधिनियम लागू झाल्यापासून सहा महिन्यांच्या आत नोंदणी पूर्ण करणे बंधनकारक असेल.
३. जर एखाद्या शिकवणी केंद्राच्या अनेक शाखा असतील, तर प्रत्येक शाखा स्वतंत्र शिकवणी केंद्र म्हणून गणली जाईल आणि प्रत्येक शाखेसाठी नोंदणी किंवा नोंदणी नूतनीकरणासाठी स्वतंत्र अर्ज सादर करणे बंधनकारक असेल.
४. या अधिनियमान्वये खाजगी शिकवणी केंद्रांच्या नोंदणीचा कालावधी तीन वर्षांचा असेल. नोंदणी प्रमाणपत्राच्या मुदतीपूर्वी किमान तीन महिने आधी नोंदणी नूतनीकरणाची प्रक्रिया सुरू करणे बंधनकारक असेल.
५. खाजगी शिकवणी केंद्रांना शासनाने वेळोवेळी ठरवलेली कागदपत्रे आणि नोंदणी/नूतनीकरण शुल्क सादर करणे बंधनकारक असेल.
६. राज्य शासन नोंदणी व नूतनीकरणासाठी ऑनलाईन पोर्टल विकसित करील आणि या पोर्टलद्वारेच अर्ज सादर करणे बंधनकारक असेल.

कलम ४ – नोंदणीच्या अटी व शर्ती

१. कोणतेही शिकवणी केंद्र पुढीलप्रमाणे वर्तन करणार नाही –
    १. पदवीपेक्षा कमी शैक्षणिक पात्रता असलेला शिक्षकाची नियुक्ती.
    २. पालकांना किंवा विद्यार्थ्यांना प्रवेशासाठी चुकीची आश्वासने किंवा रँक/चांगल्या गुणांची हमी देणे.
    ३. शिकवणीची गुणवत्ता, दिल्या जाणाऱ्या सुविधा किंवा त्या केंद्रातील विद्यार्थ्यांनी मिळविलेले निकाल यांसंबंधी थेट किंवा अप्रत्यक्षरीत्या फसवी/भ्रामक जाहिरात प्रकाशित करणे किंवा करून घेणे.
    ४. १३ वर्षांखालील विद्यार्थ्यांची नोंदणी करणे.
    ५. ज्यांच्याविरुद्ध भारतीय दंड संहिता किंवा भारतीय न्याय संहिता अंतर्गत कोणताही दखलपात्र अपराध नोंदविण्यात आला आहे, अशा कोणत्याही शिक्षक अथवा व्यक्तीस नियुक्त करणे किंवा त्यांच्या सेवा घेणे.
    ६. या अधिनियमानुसार किंवा त्याखालील नियमांनुसार आवश्यक असलेली समुपदेशन व्यवस्था स्वीकारलेली नसल्यास नोंदणीकृत राहणार नाही किंवा कार्यरत राहणार नाही.
२. शिकवणी केंद्राने आपल्या अधिकृत संकेतस्थळावर स्वतःविषयीची माहिती प्रकाशित करणे व ती वेळोवेळी अद्ययावत ठेवणे बंधनकारक असेल. त्यामध्ये पुढील माहिती समाविष्ट असेल;

अ) नियुक्त शिक्षकांची शैक्षणिक पात्रता व अनुभव,

ब) खाजगी शिकवणी केंद्रांमार्फत दिले जाणारे विविध अभ्यासक्रम,

क) प्रत्येक अभ्यासक्रमाचा कालावधी, शिकवणी तासांची आवश्यकता व शुल्क,

ड) शिकवणी वर्ग व वर्गखोल्यांमधील भौतिक सुविधा, सोयीसुविधा व त्यांची मानके,

ई) प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी शुल्क परताव्याची प्रक्रिया, परतफेडीची अनुमत रक्कम व कोणत्याही टप्प्यावर अभ्यासक्रम सोडणाऱ्या विद्यार्थ्यासाठी शुल्क परताव्याबाबतची धोरणे,

फ) प्रत्येक अभ्यासक्रमासाठी अनुज्ञेय प्रवेशक्षमता किंवा बैठक क्षमता,

ग) शासनाने वेळोवेळी अधिसूचित केलेली अन्य माहिती.

३. खाजगी शिकवणी केंद्रानी नोंदणी किंवा नूतनीकरणाच्या वेळी किंवा त्यानंतर संबंधित प्राधिकरणाकडून, स्थानिक स्वराज्य संस्थांकडून व विविध कायदे/नियमांनुसार आवश्यक असलेली सर्व परवानगी घेणे, नूतनीकरण करणे किंवा अद्ययावत करणे बंधनकारक असेल.
४. कोणतेही खाजगी शिकवणी केंद्र धर्म, वंश, जात, लिंग, जन्मस्थान किंवा शारीरिक अपंगत्व या कारणांवरून कोणत्याही शिक्षक, बिगर-शैक्षणिक कर्मचाऱ्यांशी किंवा विद्यार्थ्यांशी भेदभाव करणार नाही. दिव्यांग विद्यार्थ्यांना समान शैक्षणिक संधी देणे बंधनकारक असेल.
५. कोणतेही खाजगी शिकवणी केंद्र शासनमान्य किंवा मान्यताप्राप्त कोणत्याही शाळा किंवा महाविद्यालयाच्या परिसरात चालविणे अनुमती नसेल.
६. कोणत्याही मान्यताप्राप्त शाळा किंवा कनिष्ठ महाविद्यालयात शिक्षक म्हणून कार्यरत असलेल्या कोणत्याही व्यक्तीची खाजगी शिकवणी केंद्रात नियुक्ती किंवा सेवा घेतली जाणार नाही.
७. कोणतेही शिकवणी केंद्र मान्यताप्राप्त शाळेशी कोणत्याही प्रकारचे एकात्मीकरण करणार नाही, राखणार नाही किंवा त्यात सहभागी होणार नाही.

कलम ५ - शुल्क

१. विविध अभ्यासक्रमांसाठी भरलेल्या शुल्काच्या तात्काळ रकमेबाबत किंवा अंशतः रकमेबाबत, शासनाने वेळोवेळी ठरविलेल्या योग्य नमुन्यात तात्काळ पावती देणे बंधनकारक असेल.
२. खाजगी शिकवणी केंद्राने कोणत्याही अभ्यासक्रमासाठी निर्धारित केलेल्या शुल्कामध्ये माहितीपत्रक, नोट्स, अभ्यास साहित्य, अंतर्गत परीक्षा व इतर संबंधित बाबी समाविष्ट करेल. ठरविलेल्या शुल्काव्यतिरिक्त कोणत्याही इतर शीर्षकाखाली कोणतीही रक्कम आकारण्यास परवानगी नसेल. संबंधित अभ्यासक्रम चालू असताना ठरविलेले शुल्क वाढविता येणार नाही.
३. विद्यार्थ्याने अभ्यासक्रमाचे पूर्ण शुल्क भरलेले असल्यास आणि तो अभ्यासक्रमाच्या मध्यात सोडत असल्यास, उर्वरित कालावधीसाठी आधी जमा केलेल्या शुल्कातून प्रमाणानुसार परतावा दहा दिवसांच्या

आत दिला जाईल. विद्यार्थी शिकवणी केंद्राच्या वसतिगृहात राहत असल्यास, वसतिगृह शुल्क व खानावळ शुल्क इत्यादींचाही त्याच प्रमाणे परतावा दिला जाईल.

कलम ६ – भौतिक पायाभूत सुविधा

१. सर्व खाजगी शिकवणी केंद्रानी शासनाने वेळोवेळी राजपत्राद्वारे अधिसूचित केलेल्या मानकांनुसार योग्य भौतिक पायाभूत सुविधा, सोयी व सुविधा पुरविणे बंधनकारक असेल.
२. या अधिनियमाच्या प्रारंभाच्या दिवशी अस्तित्वात असलेली व कार्यरत असलेली शिकवणी केंद्र, या अधिनियमातील तरतुदीनुसार, सहा महिन्यांच्या आत पायाभूत सुविधा उभारतील/सुधारतील आणि नोंदणी प्रक्रिया पूर्ण करतील.
३. कोणतेही खाजगी शिकवणी वर्ग तळघरात चालविण्यास परवानगी दिली जाणार नाही.
४. विद्यार्थ्यांसाठी व कर्मचाऱ्यांसाठी योग्य पार्किंग सुविधा देणे बंधनकारक असेल.
५. शिकवणी केंद्रामध्ये प्रत्येक विद्यार्थी/बॅचसाठी किमान एक चौरस मीटर क्षेत्र उपलब्ध असावे.
६. शिकवणी केंद्राची इमारत अग्निसुरक्षा संहिता, इमारत सुरक्षा संहिता व इतर मानकांचे पालन करील आणि संबंधित प्राधिकरणांकडून अग्निसुरक्षा व इमारत सुरक्षा प्रमाणपत्र घेऊन ते अद्ययावत ठेवील.
७. विद्यार्थ्यांच्या मदतीसाठी प्रथमोपचार पेटी व प्राथमिक वैद्यकीय मदत सुविधा उपलब्ध असावी. रुग्णालये, डॉक्टर, पोलीस हेल्पलाइन, अग्निशमन हेल्पलाइन, महिला हेल्पलाइन इत्यादी संदर्भ सेवा सूची प्रदर्शित करणे व विद्यार्थ्यांना त्याची माहिती देणे बंधनकारक असेल.
८. शिकवणी केंद्राची इमारत चांगली वायुवीजनयुक्त असावी आणि प्रत्येक वर्गखोलीत पुरेशी प्रकाशव्यवस्था असावी.
९. केंद्रातील सर्व विद्यार्थी व कर्मचाऱ्यांसाठी सुरक्षित व पिण्यायोग्य पाणी उपलब्ध असावे.
१०. सर्व भागांमध्ये दृश्यता मिळेल अशा पद्धतीने शिकवणी वर्गांमध्ये CCTV कॅमेरे बसविणे व सुरक्षा सर्व वेळा व्यवस्थित राखणे बंधनकारक असेल. किमान एक महिन्याचे CCTV फुटेज कायम राखावे.
११. विद्यार्थ्यांना तक्रार अथवा गाऱ्हाणे नोंदविता यावे यासाठी प्रत्येक शिकवणी केंद्रामध्ये तक्रारपेटी किंवा तक्रार नोंदवही उपलब्ध करून देण्यात यावी. विद्यार्थी तसेच पालक यांच्या तक्रारींचे निवारण करण्यासाठी शिकवणी केंद्राने सविस्तर तक्रार निवारण कार्यपद्धती तयार करणे बंधनकारक राहील. सदर कार्यपद्धतीमध्ये ई-मेलद्वारे तक्रार अथवा गाऱ्हाणे सादर करण्याची सुविधाही उपलब्ध करून देण्यात यावी.
१२. शिकवणी केंद्राच्या इमारतीमध्ये मुलगे व मुली यांच्यासाठी स्वतंत्र स्वच्छतागृहांची व्यवस्था असणे बंधनकारक राहील. ही स्वच्छतागृहे नेहमी स्वच्छ, आरोग्यदायी व वापरण्यास योग्य स्थितीत ठेवावीत. तसेच ती विशेष गरजा असलेल्या बालकांसाठी (Children With Special Needs - CWSN) सुलभ असावीत.

कलम ७ - शिकवणी केंद्रांसाठी आचारसंहिता व समुपदेशन व्यवस्था

या कलमातील सर्व निर्देश शिकवणी केंद्राने प्रसिद्ध केलेल्या माहितीपत्रिकेमध्ये (Prospectus) तसेच विद्यार्थ्यास देण्यात येणाऱ्या प्रवेशपत्रामध्ये स्पष्टपणे नमूद करणे बंधनकारक राहील.

१. विद्यार्थ्यांवर अनावश्यक शैक्षणिक ताण निर्माण होणार नाही, यासाठी अभ्यासक्रम व वर्गांचे वेळापत्रक अशा प्रकारे नियोजित करण्यात यावे की विद्यार्थ्यांना पुरेशी विश्रांती, मानसिक पुनर्बलन व तणावमुक्तीसाठी आवश्यक वेळ उपलब्ध होईल.

२. प्रत्येक शिकवणी केंद्राने विद्यार्थी तसेच अध्यापक यांना दर आठवड्याला किमान एक दिवसाची सुट्टी देणे बंधनकारक राहील.

३. साप्ताहिक सुट्टीनंतरच्या दिवशी कोणतीही मूल्यमापन चाचणी किंवा परीक्षा घेण्यात येऊ नये.

४. संबंधित प्रदेशातील महत्त्वाचे व लोकप्रिय सण लक्षात घेऊन विद्यार्थ्यांना त्यांच्या कुटुंबीयांसोबत वेळ घालविता येईल व त्यांना भावनिक आधार मिळेल, अशा पद्धतीने सुट्ट्यांचे नियोजन करण्यात यावे.

५. शिकवणी केंद्रामधील अध्यापनाचा कालावधी विद्यार्थ्यांसाठी अतिरेकाचा ठरणार नाही, याची दक्षता घेण्यात यावी. कोणत्याही परिस्थितीत दररोजचे अध्यापन पाच तासांपेक्षा अधिक असू नये. तसेच वर्ग सकाळी अत्यंत लवकर किंवा सायंकाळी अत्यंत उशिरापर्यंत आयोजित करण्यात येऊ नयेत.

६. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी तसेच बौद्धिक व संज्ञानात्मक क्षमतांच्या वृद्धीसाठी सहशालेय उपक्रमांचे आयोजन करण्यात यावे. मुख्य विषयांच्या अध्यापनाबरोबरच अध्यापक, कर्मचारी व सर्व विद्यार्थ्यांसाठी जीवनकौशल्ये, शारीरिक तंदुरुस्ती, आरोग्य, मानसिक स्वास्थ्य, भावनिक सुदृढता, वयोगटानुसार उद्भवणारी आव्हाने, प्रेरणा, सहकार्य व संघभावना, पर्यावरण जनजागृती, स्वच्छता, वैयक्तिक स्वच्छता तसेच मद्य, तंबाखू, अंमली पदार्थ इत्यादींच्या दुष्परिणामांविषयी समुपदेशन सत्रांचे आयोजन करण्यात यावे.

७. प्रत्येक वर्ग अथवा तुकडीतील विद्यार्थ्यांची कमाल संख्या माहितीपत्रिका तसेच शिकवणी केंद्राच्या संकेतस्थळावर स्पष्टपणे नमूद करण्यात यावी. अभ्यासक्रम सुरू झाल्यानंतर कोणत्याही परिस्थितीत त्या वर्गातील किंवा तुकडीतील विद्यार्थ्यांची संख्या वाढविण्यात येऊ नये.

८. प्रवेश देण्यापूर्वी विद्यार्थ्यांना संबंधित स्पर्धा परीक्षेची कठीणता, अभ्यासक्रम, तयारीची अपेक्षित पातळी तसेच आवश्यक परिश्रम यांची संपूर्ण माहिती देण्यात यावी.

९. अभियांत्रिकी व वैद्यकीय शिक्षण संस्थांमधील प्रवेशाव्यतिरिक्त इतर करिअरच्या संधींबाबत विद्यार्थ्यांना माहिती उपलब्ध करून देण्यात यावी, जेणेकरून त्यांच्या भविष्याविषयी अनावश्यक मानसिक ताण निर्माण होणार नाही व त्यांना पर्यायी करिअरची निवड करता येईल.

१०. विद्यार्थ्यांची क्षमता व अभिरुची यांचे मूल्यमापन करण्यासाठी अभिक्षमता चाचणी (Aptitude Test) घेण्यात यावी. त्या चाचणीच्या आधारे विद्यार्थ्यांची वास्तविक क्षमता व अपेक्षित प्रगती याबाबत पालकांना वस्तुनिष्ठ माहिती देऊन पुढील शैक्षणिक मार्गदर्शन करण्यात यावे.

११. शिकवणी केंद्रामध्ये प्रवेश घेतल्याने वैद्यकीय, अभियांत्रिकी, व्यवस्थापन, विधी शिक्षण संस्था अथवा इतर कोणत्याही स्पर्धा परीक्षेमध्ये यश मिळेल, याची कोणतीही हमी दिली जात नाही, याची स्पष्ट माहिती विद्यार्थी व पालकांना देणे आवश्यक राहील.

१२. शिकवणी केंद्राने अध्यापन पद्धती, अभ्यासक्रमाचा कालावधी तसेच उपलब्ध सुविधा यांविषयी विद्यार्थी व पालकांमध्ये जनजागृती करावी. विद्यार्थ्यांवर टाकल्या जाणाऱ्या अनावश्यक मानसिक दडपण व अवास्तव अपेक्षांच्या दुष्परिणामांविषयी पालकांचे समुपदेशन करण्यात यावे.

१३. शिकवणी केंद्राने आयोजित केलेल्या मूल्यमापन चाचण्यांचे निकाल सार्वजनिक करण्यात येऊ नयेत. सदर निकाल गोपनीय ठेवून त्यांचा उपयोग विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीच्या पद्धतशीर सुधारणेसाठी करण्यात यावा. ज्या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक प्रगती खालावत आहे, अशा विद्यार्थ्यांना या अधिनियमातील तरतुदीनुसार समुपदेशन उपलब्ध करून देण्यात यावे.

१४. विद्यार्थ्यांवरील स्पर्धात्मक वातावरण व शैक्षणिक ताण लक्षात घेऊन त्यांच्या मानसिक आरोग्याच्या संरक्षणासाठी आवश्यक उपाययोजना करण्यात याव्यात. तणावग्रस्त विद्यार्थ्यांना तात्काळ, लक्ष केंद्रित व सातत्यपूर्ण सहाय्य उपलब्ध करून देण्यासाठी प्रभावी यंत्रणा स्थापन करणे बंधनकारक राहील.

१५. विद्यार्थी व पालकांसाठी सहज उपलब्ध होईल अशी समुपदेशन व्यवस्था शिकवणी केंद्राने विकसित करावी. मानसशास्त्रज्ञ, समुपदेशक यांची नावे तसेच त्यांच्या सेवा उपलब्ध होण्याची वेळ विद्यार्थी व पालकांना कळविण्यात यावी. आवश्यकतेनुसार प्रशिक्षित समुपदेशकांची नियुक्ती अथवा सेवा कराराद्वारे उपलब्ध करून देण्यात यावी.

१६. विद्यार्थ्यांचे मानसिक आरोग्य, प्रतिकारक्षमता व जबाबदार स्व-देखभाल यांस प्रोत्साहन देण्याच्या उद्देशाने आयोजित पालक बैठकींमध्ये सकारात्मक पालकत्वाचे महत्त्व अधोरेखित करण्यात यावे.

१७. शिकवणी केंद्राची इमारत व परिसर हा दिव्यांग व्यक्तींसाठी सुलभ असावा आणि दिव्यांग व्यक्तींचे हक्क अधिनियम, २०१६ मधील तरतुदींचे पालन करण्यात यावे.

१८. अध्यापकांना अध्ययन अक्षमता (Learning Disabilities) याविषयी आवश्यक प्रशिक्षण व संवेदनशीलता प्रदान करण्यात यावी, जेणेकरून अशा विद्यार्थ्यांना सन्मानपूर्वक, सुरक्षित व अनुकूल वातावरणात शिक्षण घेता येईल.

१९. विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक गुणवत्तेच्या आधारे तुकड्यांचे वर्गीकरण करण्यात येऊ नये, कारण त्यामुळे विद्यार्थ्यांवर अनावश्यक मानसिक ताण निर्माण होण्याची शक्यता असते. तुकड्यांची रचना विद्यार्थ्यांच्या प्रवेशाच्या अनुक्रमानुसार करण्यात यावी आणि अभ्यासक्रम पूर्ण होईपर्यंत तुकड्यांमध्ये कोणताही बदल करण्यात येऊ नये.

कलम ८ - अभिलेखांचे जतन (Maintenance of Records)

१. प्रत्येक खाजगी शिकवणी केंद्राने त्यांच्या प्रत्येक अभ्यासक्रमामध्ये प्रवेशित विद्यार्थ्यांची सविस्तर माहिती, त्यांची शैक्षणिक प्रगती, अभिक्षमता (Aptitude) तसेच अध्ययन क्षमतेची नोंद शासनाने वेळोवेळी विहित केलेल्या नमुन्यात ठेवणे बंधनकारक राहील. या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीच्या दिनांकापासून अशी सर्व नोंद डिजिटल स्वरूपात ठेवण्यात येईल. तसेच खाजगी शिकवणी केंद्राने अशा सर्व अभिलेखांचे जतन अधिनियमाच्या अंमलबजावणीच्या दिनांकापासून किमान दहा वर्षे करणे बंधनकारक राहील.

कलम ९ - शिकवणी केंद्राच्या व्यवसायाच्या ठिकाणामध्ये बदल करण्याबाबत तरतूद

१. नोंदणीची मुदत वैध असताना खाजगी शिकवणी केंद्रास त्याच्या व्यवसायाचे ठिकाण बदलण्यास परवानगी राहील. तथापि, अशा परिस्थितीत संबंधित खाजगी शिकवणी केंद्राच्या व्यवस्थापनाने नवीन पत्त्याची माहिती शासनाच्या नोंदणी पोर्टलवर अद्ययावत करणे तसेच व्यवसायाचे ठिकाण बदलल्याच्या दिनांकापासून एका आठवड्याच्या आत सुधारित नोंदणी प्रमाणपत्र प्राप्त करणे बंधनकारक राहील.

कलम १०. तक्रार निवारण यंत्रणा

१. खाजगी शिकवणी केंद्रानी हा अधिनियम अमलात आल्याच्या दिनांकापासून एक महिन्याच्या आत तपशीलवार तक्रार निवारण यंत्रणा तयार करावी आणि ती त्यांच्या संकेतस्थळावर तसेच त्यांच्या व्यवसायाच्या ठिकाणी दर्शनी भागावर ठळकपणे लावलेल्या नोटीस बोर्डावर योग्य रीतीने प्रसिद्ध करावी.

२. तक्रार निवारण यंत्रणेमध्ये तक्रारी किंवा गाऱ्हाणे मांडण्याची पद्धत, तक्रार निवारणासाठी जबाबदार असलेला अधिकारी किंवा प्राधिकारी, नियुक्त तक्रार निवारण प्राधिकाऱ्याकडून या तक्रारींच्या निवारणासाठी प्रमाणभूत कार्यपद्धती (SOP) आणि तक्रार निवारणाच्या कालावधीसह सविस्तर तपशील, मार्गदर्शक तत्त्वे व तरतुदी असतील. शिकवणी वर्गाने नियुक्त केलेले तक्रार निवारण प्राधिकारी विहित मुदतीत समस्यांचे निवारण करण्यास किंवा तक्रार/गाऱ्हाणे सोडवण्यास असमर्थ ठरल्यास, तक्रार करणाऱ्या व्यक्तीला उपलब्ध असणारे पुढील अधिकार किंवा मार्ग याबद्दलही या धोरणात सविस्तर तरतुदी असतील.

३. वरील उपकलम २ मध्ये काहीही नमूद असले तरी, जर तक्रार किंवा गाऱ्हाणे हे -बालकांचे लैंगिक गुन्ह्यांपासून संरक्षण अधिनियम, २०१२' (POCSO Act, २०१२) आणि ' महिलांचा कामाच्या ठिकाणी लैंगिक छळ (प्रतिबंध, मनाई आणि निवारण) अधिनियम, २०१३' (POSH Act, २०१३) च्या तरतुदींअंतर्गत

येणाऱ्या कोणत्याही कृत्याशी संबंधित असेल, आणि असे कृत्य किंवा हलगर्जीपणा खाजगी शिकवणी केंद्राचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या कोणत्याही ट्यूटर, शिक्षकेतर कर्मचारी किंवा कोणत्याही व्यक्तीकडून झाला असेल, तर अशी घटना घडल्यापासून चोवीस तासांच्या आत योग्य ती कारवाई सुरू केली जाईल. अशा प्रकरणांमध्ये, सीसीटीव्ही फुटेजसह सर्व माहिती तात्काळ शासनाला पुरवणे ही खाजगी शिकवणी केंद्र व्यवस्थापन आणि अशा व्यवस्थापनांतर्गत काम करणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीची जबाबदारी असेल.

४. जर खाजगी शिकवणी केंद्राच्या व्यवस्थापनाला किंवा कोणत्याही अधिकाऱ्याला, ट्यूटरला किंवा व्यवस्थापनांतर्गत काम करणाऱ्या कोणत्याही व्यक्तीला असे वाटले की, भारतीय न्याय संहितेच्या (BNS) कोणत्याही तरतुदीशी संबंधित कोणतेही कृत्य किंवा हलगर्जीपणा खाजगी शिकवणी केंद्राच्या आवारात घडला आहे किंवा घडत आहे, तर त्याची माहिती तात्काळ स्थानिक पोलीस ठाण्याला दिली जाईल.

कलम ११. प्रवेश आणि अन्वेषणाचा (तपासाचा) अधिकार

१. कोणतीही तक्रार प्राप्त झाल्यावर किंवा स्वतःहून (Suo moto), यथास्थिती, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी यांना या अधिनियमातील कोणत्याही तरतुदींचे अनुपालन किंवा कलम १२ नुसार कोणत्याही चौकशी किंवा अपिलाच्या संदर्भात त्यांनी जारी केलेल्या कोणत्याही निर्देशांचे अनुपालन किंवा उल्लंघन यासंबंधी खाजगी शिकवणी केंद्राच्या कोणत्याही कृत्याची किंवा हलगर्जीपणाची चौकशी करणे कायदेशीर असेल. चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी यांना कलम १४ मध्ये तरतूद केल्यानुसार कोणतीही शिक्षा किंवा दंड ठोठावण्याचे अधिकार असतील.

२. चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी किंवा शिक्षण आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य यांनी नियुक्त केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याला, खाजगी शिकवणी केंद्राच्या व्यवस्थापनाला या संदर्भात शासनाने विहित केलेल्या अशा रास्त कालावधीत लेखी स्पष्टीकरण सादर करण्याचे निर्देश देणे कायदेशीर असेल. अशा चौकशीच्या संदर्भात कोणताही अभिलेख (Record), हिशोबाची पुस्तके (Books of accounts), इलेक्ट्रॉनिक किंवा डिजिटल अभिलेख किंवा सीसीटीव्ही फुटेज मागवणे देखील कायदेशीर असेल. खाजगी शिकवणी केंद्राला अशा चौकशीसाठी कागदपत्रे पुरवणे बंधनकारक असेल आणि ते चौकशी अधिकाऱ्याला चौकशी चालवण्यास सहकार्य करतील.

३. उपकलम १ किंवा २ अन्वये कोणत्याही चौकशीसाठी, यथास्थिती, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी किंवा चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी यांनी नियुक्त केलेला कोणताही अधिकारी, किंवा शिक्षण आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य यांनी नियुक्त केलेला कोणताही अधिकारी यांना खाजगी शिकवणी केंद्राच्या परिसरात प्रवेश करणे कायदेशीर असेल. अशा अन्वेषणाची (तपासाची) पद्धत शासनाद्वारे वेळोवेळी विहित केल्यानुसार असेल. तथापि, कारवाईचे कारण आणि चौकशीचा दिनांक स्पष्ट करणारी पूर्व लेखी नोटीस अशा चौकशीच्या किमान तीन कामकाजाचे दिवस (Working days) आधी खाजगी शिकवणी केंद्राला कळवली जाईल.

४. वरील उपकलम १, २ आणि ३ मध्ये काहीही अंतर्भूत असले तरी, जर चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी किंवा, यथास्थिती, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी यांनी नियुक्त केलेला कोणताही अधिकारी, किंवा शिक्षण आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य यांनी नियुक्त केलेला अधिकारी यांना कोणतीही तक्रार प्राप्त झाली असेल किंवा खाजगी शिकवणी केंद्राच्या परिसरात जनहितासाठी भौतिक

चौकशी (Physical inquiry) करणे आवश्यक आहे असे मानण्यास त्यांच्याकडे पुरेशी कारणे असतील, तर त्यांना कोणत्याही खाजगी शिकवणी केंद्राच्या परिसरात प्रवेश करणे कायदेशीर असेल.

५. या कलमाच्या उपकलम ३ किंवा ४ नुसार भौतिक चौकशी करत असताना, संबंधित शिकवणी केंद्राकडून कोणतीही कागदपत्रे, अभिलेख, भौतिक किंवा इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात लपवले जात आहेत असे मानण्यास कारण असेल, तर चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी किंवा, यथास्थिती, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी यांनी नियुक्त केलेला कोणताही अधिकारी, किंवा शिक्षण आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य यांनी नियुक्त केलेला कोणताही अधिकारी यांना कोणत्याही शिकवणी केंद्राच्या परिसराची झडती (Search) घेणे कायदेशीर असेल.

६. चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी यांच्याकडून, किंवा यथास्थिती, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी यांनी नियुक्त केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडून, किंवा शिक्षण आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य यांनी नियुक्त केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडून चौकशीच्या प्रयोजनासाठी किंवा या अधिनियमातील कोणत्याही तरतुदीचे उल्लंघन किंवा कोणत्याही चौकशी किंवा अपिलाच्या संदर्भात त्यांनी जारी केलेल्या कोणत्याही निर्देशांचे अननुपालन किंवा उल्लंघन झाल्याचा पुरावा म्हणून आवश्यक असलेले कोणतेही कागदपत्र, नोंदवही (Register), संगणक, इलेक्ट्रॉनिक उपकरण, सीसीटीव्ही रेकॉर्डिंग, स्टोरेज डिव्हाइस (माहिती साठवणूक साधन) किंवा इतर कोणतीही सामग्री जप्त करणे (Seize) किंवा ताब्यात घेणे कायदेशीर असेल आणि ते जप्तीचा पंचनामा (Seizure memorandum) तयार करतील आणि ज्याच्या ताब्यातून अशा वस्तू जप्त केल्या आहेत त्या व्यक्तीला शासनाने विहित केलेल्या पद्धतीने त्याची एक प्रत देतील.

कलम १२. चौकशी आणि अपील

१. कलम ११ च्या तरतुदींनुसार केलेल्या कोणत्याही प्राथमिक अन्वेषणाला (तपासाला) प्रतिसाद म्हणून, चौकशी अधिकाऱ्याला शासनाने वेळोवेळी विहित केलेल्या पद्धतीने चौकशी करणे कायदेशीर असेल. चौकशी अधिकारी सर्व संबंधित पक्षांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर आणि त्यांच्यासमोर आणलेल्या पुराव्यांची तपासणी केल्यानंतर सकारण आदेश (Speaking order) जारी करतील.

२. चौकशी अधिकारी किंवा शिक्षण आयुक्तांनी नियुक्त केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याने जारी केलेल्या अशा आदेशामुळे बाधित झालेला (Aggrieved) खाजगी शिकवणी वर्ग, असा आदेश प्राप्त झाल्यापासून तीस दिवसांच्या कालावधीत, शासनाने नियुक्त केलेल्या अपिलीय प्राधिकाऱ्याकडे त्या आदेशाविरुद्ध अपील दाखल करू शकेल.

३. अपील प्राप्त झाल्यावर अपिलीय प्राधिकारी सर्व संबंधित पक्षांना स्वतःचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी पाचारण करतील. अपिलीय प्राधिकाऱ्याला शासनाने विहित केलेल्या पद्धतीने अपिलाची सुनावणी चालवणे कायदेशीर असेल. अपिलीय प्राधिकारी संबंधित सर्व पक्षांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर सकारण आदेश (Speaking order) जारी करतील.

४. उल्लंघनाचे गांभीर्य आणि विद्यार्थ्यांची सुरक्षा व संरक्षण लक्षात घेऊन, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी यांना योग्य वाटेल अशा कालावधीत शिकवणी केंद्र बंद करण्याचे निर्देश देणारे अंतरिम आदेश (Interim orders) जारी करणे कायदेशीर असेल. केंद्र बंद करण्याच्या अशा निर्देशांचे पालन न झाल्यास, यथास्थिती, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी, पुढील आदेश येईपर्यंत परिसर सील (Seal) करण्याचे निर्देश लेखी आदेशाद्वारे कोणत्याही अधिकाऱ्याला देऊ शकतात.

कलम १३. चौकशी अधिकाऱ्याचे अधिकार

१. चौकशी अधिकारी आणि अपिलीय प्राधिकारी यांना या अधिनियमांतर्गत कोणतीही चौकशी करताना, कोणत्याही अपिलाची सुनावणी करताना किंवा कोणत्याही बाबीचा निर्णय घेताना, दिवाणी प्रक्रिया संहिता, १९०८ (१९०८ चा ५) अन्वये दाव्याची सुनावणी करताना दिवाणी न्यायालयाला असलेल्या पुढील बाबींच्या संदर्भातील सर्व अधिकार प्राप्त असतील, म्हणजेच:-

अ) कोणत्याही व्यक्तीला समन्स बजावणे व संबंधित व्यक्तीला हजर राहण्यास सक्ती करणे आणि अशा व्यक्तीला शपथेवर मौखिक किंवा लेखी साक्ष देण्यास तसेच कागदपत्रे, अभिलेख किंवा इतर भौतिक वस्तू सादर करण्यास भाग पाडणे;
ब) कागदपत्रे, अभिलेख किंवा इलेक्ट्रॉनिक अभिलेखांचा शोध घेणे, ते सादर करणे आणि त्यांची तपासणी करणे आवश्यक करणे;
क) प्रतिज्ञापत्रावर (Affidavit) पुरावे स्वीकारणे;
ड) कोणत्याही न्यायालयाकडून, शासकीय विभागाकडून, स्थानिक प्राधिकरणाकडून किंवा इतर कोणत्याही कार्यालयाकडून कोणताही सार्वजनिक अभिलेख किंवा त्याच्या प्रती मागवणे;
इ) साक्षीदारांच्या किंवा कागदपत्रांच्या तपासणीसाठी समन्स जारी करणे;
फ) चौकशीशी संबंधित असलेले कोणत्याही जागेची , नोंदींची किंवा कागदपत्रांची तपासणी करणे;
ज) शासनाद्वारे विहित केल्या जाणाऱ्या अशा इतर बाबी.

२. या अधिनियमांतर्गत होणारी प्रत्येक चौकशी आणि अपील हे **भारतीय न्याय संहिता, २०२३** च्या प्रयोजनांसाठी एक न्यायिक कामकाज (Judicial proceeding) मानले जाईल, आणि चौकशी अधिकारी किंवा शिक्षण आयुक्तांनी नियुक्त केलेले कोणतेही अधिकारी आणि अपिलीय प्राधिकारी या अधिनियमांतर्गत त्यांची कार्ये पार पाडण्याच्या प्रयोजनासाठी उपकलम (४) अंतर्गत विहित केलेल्या अधिकारांचा वापर करतील.

कलम १४. शिक्षा

१. या अधिनियमातील किंवा त्याखाली तयार केलेल्या नियमांच्या कोणत्याही तरतुदींचे उल्लंघन केल्याबद्दल कोणत्याही खाजगी शिकवणी केंद्राविरुद्ध शिक्षा विहित करणे शासनासाठी कायदेशीर असेल.

२. शिक्षेमध्ये दंड किंवा शिकवणी वर्ग बंद करणे किंवा नोंदणी रद्द करणे किंवा दोन्ही बाबींचा समावेश असू शकतो.

३. जर असे सिद्ध झाले की, एखादी शाळा या अधिनियमाच्या किंवा त्याखाली तयार केलेल्या नियमांच्या कोणत्याही तरतुदींच्या उल्लंघनात किंवा उल्लंघन चालू ठेवण्यात सक्रियपणे सामील आहे, तर अशा शाळेविरुद्ध देखील कारवाई करणे कायदेशीर असेल; ज्यामध्ये शाळेची मान्यता रद्द करण्याचाही समावेश आहे. अशा प्रकरणांमध्ये, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकारी, संबंधित शाळेला पुरेशी/रास्त संधी दिल्यानंतर, अशा शाळेची मान्यता रद्द करण्यासाठी राज्य शासनाकडे शिफारस करू शकतात.

४. या कलमाच्या प्रयोजनासाठी, गंभीर उल्लंघनांमध्ये (Major violations) कलम ३(१), कलम ३(५), ४(१)(४), कलम ४(१)(५), कलम ४(१)(२), कलम ४(१)(३), कलम ६(३), कलम ६(६), कलम ६(७), कलम ११(२), कलम ५, कलम १०, कलम ४ (३), कलम ४ (५), कलम ४ (६) च्या तरतुदींचे उल्लंघन आणि या अधिनियमाच्या एकापेक्षा जास्त तरतुदींच्या उल्लंघनाचा समावेश होतो.

५. उपकलम ४ मध्ये नमूद केलेल्या तरतुदींव्यतिरिक्त, या अधिनियमाच्या इतर कोणत्याही तरतुदींच्या उल्लंघनास किरकोळ उल्लंघन (Minor violations) मानले जाईल.

६. कोणत्याही किरकोळ उल्लंघनासाठी रुपये १ लाख ते ५ लाख रुपयांपर्यंत दंड ठोठावणारे आदेश जारी करणे चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकाऱ्यासाठी कायदेशीर असेल.

७. किरकोळ श्रेणीत येणाऱ्या उल्लंघनांची पुनरावृत्ती (वारंवारता) झाल्यास, चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकाऱ्याला १० लाख रुपयांपर्यंत दंड ठोठावणारे आदेश जारी करणे कायदेशीर असेल.

८. गंभीर उल्लंघनांच्या प्रकरणांमध्ये रुपये १० लाख ते ५० लाख रुपयांपर्यंत दंड ठोठावणारे आदेश जारी करणे चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकाऱ्यासाठी कायदेशीर असेल.

९. परवाना तात्पुरता निलंबित करणे (Temporary suspension) किंवा नोंदणी कायमची रद्द करणे किंवा शिकवणी वर्ग बंद करणे किंवा कोणत्याही शाळेची मान्यता रद्द करण्यासाठी राज्य शासनाकडे शिफारस करणे यांसारखे आदेश जारी करणे देखील चौकशी अधिकारी किंवा अपिलीय प्राधिकाऱ्यासाठी अनुज्ञेय असेल.

कलम १५ - सद्भावनेने केलेल्या कृतीस संरक्षण

१. या अधिनियमांतर्गत अधिकारांचा वापर करताना किंवा कर्तव्यांचे पालन करताना सद्भावनेने (Good Faith) केलेल्या अथवा करण्याचा उद्देश असलेल्या कोणत्याही कृतीबाबत चौकशी अधिकारी, अपील प्राधिकरण, त्यांच्याकडून नियुक्त अधिकारी किंवा महाराष्ट्र राज्याचे शिक्षण आयुक्त यांच्याविरुद्ध कोणताही दावा, खटला, फौजदारी कारवाई किंवा अन्य न्यायालयीन कार्यवाही दाखल करता येणार नाही.

कलम १६ - नियम करण्याचा अधिकार

१. या अधिनियमाची उद्दिष्टे प्रभावीपणे राबविण्यासाठी राज्य शासनास नियम करण्याचा अधिकार राहील.
२. राज्य शासनाने केलेला प्रत्येक नियम, तो करण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाचे अधिवेशन सुरू असताना, त्याच्या दोन्ही सभागृहांसमोर ठेवण्यात येईल.
३. राज्य शासनास या अधिनियमातील कोणत्याही कलमामध्ये आवश्यक ते बदल अथवा सुधारणा करण्याचा अधिकार राहील; तथापि, अशा सुधारणा राज्य विधानमंडळाच्या मंजुरीनंतरच प्रभावी होतील.

कलम १७ - मार्गदर्शक सूचना जारी करण्याचा अधिकार

१. या अधिनियमाची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी राज्य शासनास वेळोवेळी आवश्यक त्या मार्गदर्शक सूचना (Guidelines) जारी करण्याचा अधिकार राहील.

कलम १८- अडचणी दूर करण्याचा अधिकार

१. या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीदरम्यान कोणतीही अडचण उद्भवल्यास, राज्य शासनास राजपत्रात अधिसूचना प्रसिद्ध करून, या अधिनियमातील तरतुदींशी विसंगत नसतील अशा आवश्यक किंवा समर्पक तरतुदी करण्याचा अधिकार राहील :
परंतु, या अधिनियमाच्या प्रारंभ दिनांकापासून तीन वर्षांचा कालावधी संपल्यानंतर या उपकलमान्वये कोणताही आदेश जारी करता येणार नाही.

२. या कलमान्वये जारी करण्यात आलेली प्रत्येक अधिसूचना, ती जारी केल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, राज्य विधानमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांसमोर ठेवण्यात येईल.